

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ТАРЫХ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ИСТОРИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. HISTORY

e-ISSN: 1694-867X

№2(3)/2023, 101-108

УДК:

DOI: [10.52754/1694867X_2023_2\(3\)_14](https://doi.org/10.52754/1694867X_2023_2(3)_14)

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ XIX К. ЭКИНЧИ ЖАРЫМЫ-XX К. БАШЫНДАГЫ ЭЛДИК
КЫЙМЫЛДАРДЫН ЖАНА КӨТӨРҮЛҮШТӨРДҮН ТАРЫХЫН ИЗИЛДӨӨДӨГҮ
НЕГИЗГИ МЕТОДОЛОГИЯЛЫК ПРИНЦИПТЕР**

**ОСНОВНЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ НАРОДНЫХ
ДВИЖЕНИЙ И ВОССТАНИЙ В КЫРГЫЗСТАНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX –
НАЧАЛЕ XX ВВ.**

**BASIC METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR STUDYING POPULAR MOVEMENTS AND
UPRISINGS IN KYRGYZSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 19th-EARLY 20TH
CENTURIES**

Шейшеканов Турдубек Бейшенакунович

Шейшеканов Турдубек Бейшенакунович

Sheyshekanov Turdubek Beishenakunovich

т.и.к., доцент, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университети

к.и.н., доцент, Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Kyrgyz National University named after J. Balasagyn

turdubek.sheyshekanov@mail.ru

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ XIX к. ЭКИНЧИ ЖАРЫМЫ-XX к. БАШЫНДАГЫ ЭЛДИК КЫЙМЫЛДАРДЫН ЖАНА КӨТӨРҮЛҮШТӨРДҮН ТАРЫХЫН ИЗИЛДӨӨДӨГҮ НЕГИЗГИ МЕТОДОЛОГИЯЛЫК ПРИНЦИПТЕР

Аннотация

Макалада Кыргызстандагы XIX к. экинчи жарымындагы–XX к. башындагы элдик кыймылдардын жана көтөрүлүштөрдүн тарыхын изилдөөдөгү колдонулуучу негизги методологиялык принциптер жана методдор баяндалат. Бул мезгилде биз тарыхый аң сезимдин өсүшүнүн жаңы этабын баштан өткөрүүдөбүз. Бул этапта өткөн тарыхыбызды, бүгүнкү болуп жаткан окуяларды жана келечекти бирдиктүү түйүн катары карап, кыргыз тарых илимдерин андан ары карай өнүктүрүүбүз зарыл. Бүгүнкү күндө тарых илимдериндеги колдонулуп жаткан методологиялык принциптер жана методдор жалпы адамзат тарабынан иштелип чыккан жана тажрыйбалар менен байытылган. Тарыхчы изилдөөчү өз мезгилинин реалдуу изилдөөчүсү, ал өз изилдөөлөрүндө өз мезгилиндеги методология менен куралданып тарыхый окуяны анализден өткөрөт, баамдайт, баяндайт жана жазып калтырат.

Ачкыч сөздөр: методология, изилдөө ыкмалары, кыймылдар, көтөрүлүштөр.

ОСНОВНЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ НАРОДНЫХ ДВИЖЕНИЙ И ВОССТАНИЙ В КЫРГЫЗСТАНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

Аннотация

В статье рассматриваются основные методологические принципы и методы исследования по истории народных движений и восстаний в Кыргызстане во второй половине XIX – начале XX вв. В настоящее время мы переживаем новый этап роста исторического сознания. На данном этапе необходимо рассматривать нашу прошлую историю, нынешние события и будущее как единую точку и дальше развивать историческую науку Кыргызстана. Методологические принципы и методы, используемые сегодня в исторических науках, разработаны и обогащены опытом всего человечества. Историк-исследователь – настоящий исследователь своего времени, он использует в своих исследованиях методологию своего времени для анализа, восприятия, описания и записи исторических событий

BASIC METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR STUDYING POPULAR MOVEMENTS AND UPRISINGS IN KYRGYZSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 19th-EARLY 20TH CENTURIES

Abstract

The article discusses the basic methodological principles and research methods on the history of popular movements and uprisings in Kyrgyzstan in the second half of the XIXth – early XXth centuries. At this time, we are experiencing a new stage in the growth of historical consciousness. At this stage, it is necessary to consider our past history, current events and future as a single point, and further develop Kyrgyz historical sciences. Methodological principles and methods used today in historical sciences have been developed and enriched by the experiences of all mankind. A historical researcher is a real researcher of his time, he uses the methodology of his time in his research to analyze, perceive, describe and write down historical events.

Ключевые слова: методология, методы исследования, движения, восстания.

Keywords: methodology, research methods, movements, uprisings.

Киришүү. 1991-ж. берки эгемендик доордо кыргыз тарых илиминдеги көйгөлүү маселелерге жаңыча көз караш орун алып келе жатат. Азыркы учурдагы башыбыздан өткөрүп жаткан мезгил көп кырдуу мезгил.

Тарыхчы өз илимий ишмердигинде жалпы тарыхий процессти анализден өткөрөт жана тарыхий фактыны диалектикалык байланышта карап, интерпретациялоо менен байланышта кароосу зарыл. Тарыхчы изилдөөчүлөр жараткан илимий эмгектерде, монографияларда, илимий макалаларда, баяндоолордо, окуу китептеринде тарыхий окуяны изилдөөдө негизги методологиялык принциптерди жана методдорду колдонуусу зарыл.

Бирок, Кыргызстандын тарыхындагы XIX к. экинчи жарымындагы – XX к. башындагы болуп өткөн орчундуу элдик кыймылдардын, көтөрүлүштөрдүн, атап айтканда 1873-1876-жж. Кокон хандыгындагы көтөрүлүштөгү, 1898-ж. Анжиян көтөрүлүшүндөгү жана 1916-ж. кыргыз элинин улуттук боштондук көтөрүлүшүндөгү орун алган орчундуу проблемаларды, негизги методологиялык принциптерге жана жаңы информациялык технологияларды колдонуу аркылуу жаңы изилдөө ыкмаларына толук өтө албай келе жатканыбыз өкүнүчтүү көрүнүш.

Жогорудагы көрсөтүлгөн элдик кыймылдардын, көтөрүлүштөрдүн тарыхнаамасын анализдеп көрсөк, талаш маселелер али да арбын экендигине күбө болобуз. Ал элдик кыймылдардын, көтөрүлүштөрдүн тарыхы боюнча фактылык материалдар, тарыхий булактар жетиштүү. Ошлорду толук колдонуп орун алган проблемалар боюнча концептуалдык көз карашты жаратууда негизги методологиялык принциптерди, изилдөөдөгү жаңы ыкмаларды колдонуу бүгүнкү күндүн талабы.

Орун алган проблемаларды изилдөөдө негизги методологиялык принциптерди толук колдонуу зарыл. Эгерде ал иш ишке ашпаса каралып жаткан маселелер жеткиликтүү деңгээлде чечилбейт жана туура илимий кортундулар чыгарылбай калат. Тарыхчы изилдөөчү болгон тарыхий окуяны, ошонун ичинде биз карап жаткан элдик кыймылдардын, көтөрүлүштөрдүн тарыхын изилдөөдө, окуялардын өбөлгөлөрүн, себептерин, кээ бир учурда шылтоосун, башталышын, жүрүшүн, натыйжасын ж.б. негизги методологиялык принциптерди колдонуу менен ишке ашыра алса, изилдөө ишинде туура жыйынтыктар жаралат

Башкача айтканда болуп өткөн тарыхий окуяны объективдүү чагылдырыш үчүн, окуяга тишеси бар, тигил же бул тарыхий фактыны изилдеш керек, анын себеп – натыйжасын таап, ал фактылардын тарыхий окуяга кандай себепкер болгонун териштирүү өтө маанилүү. Бирок тарыхий окуяларды чогултуп алып, аларды күч менен бири- бири менен жабыштырып алардан окуя – симбиоз жаратуу туура жолго алып келбейт.

Биздин оюбузча элдик кыймылдардагы, көтөрүлүштөрдөгү орун алган тарыхий окуяларды жана фактыларды диалектикалык жактан бириктирүү жана алардын байланышынын негизинде тарыхий окуянын концепсиясын жаратуу туура болот. Өз кезегинде тарыхий окуянын концепциясын жаратыш үчүн тарыхий фактыларды интерпретациялоо муктаждыгы келип чыгат.

Тарыхий документти, фактыны, буюмду, эстеликти болгонун болгондой кабыл алуу зарыл, бирок, алардын кандай жана кайсыл мезгилде жаралгандыгына карап баа бербесек – объективизимге да субъективизимге да түшүп кетерибиз толук мүмкүн. Ал эми кечээки

күндү бүгүнкү күндүн талаптары менен кароо - тарыхыйлик (историзм) принципинен четтеп кеткендикке алып келээрин да эстен чыгарбообуз зарыл.

Элдик кыймылдардын, көтрүлүштөрдүн тарыхын изилдөөдө, изилдөөчү ал окуялардын өбөлгө жана себептерине негизги көңүлдүү буруусу керек. Ал окуялардын жөн жерден эле чыга калган эместигин далилдеш үчүн, азыркы тарых илимдериндеги негизги методологиялык принциптерди: тарыхыйлик (историзм), объективдүүлүк, системдүүлүк, конкреттүүлүк жана окуялардын себеп – натыйжа чынжыры принциптерин колдонуу, проблеманы чечүүдө туура жыйынтыктарга алып келери шексиз.

Бул жерден белгилеп кетчү жагдай, өз мезгилинде Советтик тарыхчылар боштондук үчүн болгон кыймылдардын тарыхын изилдөөдө марксисттик методологияга таянышып, окуяларды изилдөөдө “тарыхый материализмди” фундамент катары колдонушкан. Ошондой эле кээ бир тарых илиминде колдонулуп келген методологиялык принциптер бурмаланган. Мисалы, проблеманын актуалдуулугу – конъюктурага ылайыкташтырылган, өткөн тарыхый окуялар – учурда болуп жаткан окуялар менен сөзсүз байланышта болуш керек деп эсептешкен, объективдүүлүк марксизмдеги партиялуулукка байланган (воинствующая партийность), тарыхты таанып билүүдөгү реалдуу болгон окуя эске алынбай, элдик боштондук кыймылдарындагы жол башчылардын тарыхтагы ордуна жана ролуна көңүл бурулган эмес, чет өлкөлүк окумуштүүлүктүн эмгектери, чет элдик тарыхнаама буржуазиялык тарыхнаама деп сынга алынып келген.

Жогруда көрсөтүлгөн жагдайларга карата академик И. Д. Ковальченко “...идеологиялык себептер менен жаралган карама каршылык конструктивдүү жыйынтыка алып келбейт” – деп белгилеген (Ковальченко, 2003, 454-б.). Анын пикири боюнча, биринчиден, тарыхты таанып билүүдө универсалдуу жана абсолюттук теорияны жана методду иштеп чыгууну жокко чыгаруу керек (Ковальченко, 2003, 456-б.).

Экинчиден, ар бир илимий теория тарыхый чындыкка негизделет, жасалма конструкцияга, үзүлгөн-кесилген фактыларга таянбайт, анын “акылга сыярлык даны” (рациональное зерно) бар болот жана коомдук ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнө өз салымын кошот. Мисалы, марксизмдеги материализмдин диалектика менен кошулушу, анын тарыхты изилдөөдөгү колдонуусу туура жыйынтык чыгарууга алып келет.

Үчүнчүдөн, баардык философиялык – тарыхый теориялар, тарыхый өнүгүүдөгү концепцияларды жаратууга жана ар кандай теориялардын, методдордун синтези, илимий концепсияларды жаратууга жана илимдин өнүгүшүнө шарт түзөт. Тарых илиминдеги мындай методологиялык көз караш элдик кыймылдардын, көтрүлүштөрдүн тарыхын объективдүү изилдөөгө мүмкүнчүлүк берет.

Белгилүү болгондой XIX к. экинчи жарымындагы – XX к. башындагы элдик кыймылдардын, көтрүлүштөрдүн өбөлгөлөрү Кыргызстандын Орус империясынын курамына колония катары кире башташы жана толук кандуу колонияга айланышы менен түздөн- түз байланыштуу. Ошол доордогу болуп өткөн тарыхый окуялардын келип чыгышына, атап айтканда: 1873-1876-жж. Фергана өрөөнүндөгү элдик кыймылдардын, Полот хандын көтрүлүшүнүн, 1898-ж. Анжиян көтрүлүшүнүн, 1905-1907-жж. боштондук идеологиясынын жанданышынын, жадиддик агартуучулардын иш аракеттеринин жана 1916-

ж. кыргыз элинин Азаттык көтөрүлүшүнүн келип чыгышына Орусия империясынын колониялдык саясаты негизги өбөлгөлөрдү түзүп берген (Дыйканова, 2022).

Белгилүү кыргыз тарыхчысы, профессор Т. Кененсариевдин пикиринде, Кокон хандыгынын тарыхына байланыштуу методологиялык маселелердин катарында карала турган жагдайлар төмөнкүлөр: 1. Совет мезгилиндеги тарыхнаамада 167 жыл жашаган Кокон хандыгынын тарыхы кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн тарыхына тиешеси жок, Кокон хандыгы бул өзбек элинин хандыгы, ошол мезгилде кыргыздарда мамлекеттүүлүк болгон эмес деген көз караштар орун алып келген (Кененсариев, 2022, 141, 171-б).

Ал эми, азыркы кыргыз тарыхнаамасында тарых илиминдеги негизги методологиялык принциптерди колдонуп изилдөө иштери ишке ашкандыктан, Кокон хандыгы бул көп улуттуу өлкө, өзбек этносу менен кошо эле кыргыз, тажик элдеринин да мамлекети. Ал кыргыз мамлекетинин бир көрүнүшү деген концепция жаралды. Бул концепцияда 1873-1876-жж. Фергана өрөөнүндөгү тарыхый окуялар, эми кыргыз тарыхнаамасында “элдик кыймылдар”, “Кокон хандыгындагы көтөрүлүш”, “Полот хандын көтөрүлүшү”- деген аталыштар орун алды (Кененсариев, 2017, 260 –б.).

2. 1873-1876-ж.ж. элдик кыймылды тарыхый жылнаамалык жактан мезгилдештирүү ыкмасы менен карап, анын максатына, мүнөзүнө, кыймылдаткыч күчтөрүнө жана эволюциясына негизги методологиялык принциптерди колдонуу менен көбүрөөк көңүл буруу зарыл.

1898-ж. Анжиян көтөрүлүшүнүн алдындагы Фергана өрөөнүндөгү саясий-экономикалык, социалдык кырдаал комплекстүү изилдөөнү талап кылат. Аталган көтөрүлүштүн өбөлгөлөрүн анализдөөдө, 1890-жж. оторчул Орус бийлигинин жүргүзгөн саясатынын натыйжасында Фергана өрөөнүнө келгиндердин келип жайгашышы, жерлердин тартып алынышы, жергиликтүү калктын диний ишенимдерине карата жасалган терс мамилеси, ачык түрдө ишке ашкан орусташтыруу саясаты көтөрүлүштүн негизги өбөлгөлөрү болуп саналат жана ал саясат көтөрүлүштүн башталышына алып келген. Жогоруда аталган проблемаларды изилдөөдө негизги методологиялык принциптерди, жаңы методикалык ыкмаларды колдонуу менен ишке ашса оң натыйжаларга алып келери анык.

1916-ж. кыргыз элинин Азаттык көтөрүлүшүнүн тарыхын изилдөөдө негизги методологиялык принциптерге таянып Совет доорунда калыптанган тоталитардык-марксисттик идеологиядан, тарыхка болгон таптык көз караштан, партиялуулук принциптен арылуубуз зарыл.

Советтик тарыхнаамада 1916-ж. көтөрүлүштө эл массасы гана чечүү ролду ойногон, ал эми көтөрүлүштүн жетекчилери, жол башчылары эзүүчү таптын өкүлдөрү болгондуктан көтөрүлүштүн кыймылдаткыч күчтөрүнө алардын тиешеси жок, көтөрүлүш орус келгин калкына каршы чыккан деген негизсиз түркөй көз караштар орун алып келген.

Ошондуктан бул проблеманы изилдөөчү, 1917-ж. чейинки колониялдык бийлик мезгилинде жарык көргөн эмгектерди, Совет доорунда жана постсоветтик мезгилде жарык көргөн эмгектерди тарыхый булак катары колдонууда, алар кандай методологиялык принциптерди колдонуу менен жаралгандыгын жакшы өздөштүрүүсү зарыл.

Мисалы, 1920-30-жж. бул проблеманы изилдеген айрым изилдөөчүлөр: Ж. Абдрахманов, Т. Рыскулов, Г.И. Бройдо, П.Г. Галузо, И. Меницкий ж.б. көтөрүлүштөгү

айрым бир проблемаларды изилдөөдө объективдүүлүк принцибин колдонушкандыгын байкаса болот (Кененсариев, 2017, 265-270-б.).

Ал эми 1967-ж. белгилүү окумуштуу К. Усенбаев “Восстание 1916 года в Киргизии” аттуу монографиясында жаңы тарыхый булактарды, анын ичинде архивдик документтерди терең анализден өткөрүп, аларды илимий айлампага алып чыккан. Туура, аталган автор, Совет дооруна тиешелүү болгон, таңууланган, тарыхка болгон таптык көз карашка ылайыкташкан методологиялык принциптерге жана методдорго таянып өз концепциясын жараткан (Усенбаев, 1967, 4-б.).

1997-ж. жарык көргөн “1916: героические и трагические страницы” аттуу эмгегинин киришүү бөлүгүндө К. Усенбаев: “1950-1970-ж.ж. илимге компетенция менен кийлигишүүнүн натыйжасында улуттук кыймылдардын, көтөрүлүштөрдүн мүнөзү кайрадан каралган, алар феодалдык-монархиялык, реакциондук жана антиорустук мүнөздөгү көтөрүлүштөр деп бааланган” – деп белгилеген. Демек, автор өзүнүн мурда жараткан концепциясынын айрым бир жагдайларына, жаңы көз караш менен карагандыгын жана автордун изилдөөсүндө негизги методологиялык принциптерди жана изилдөөдөгү жаңы ыкмаларды колдонгондугун байкайбыз (Усенбаев, 1967, 7-10-б.).

1916-ж. Улуу көтөрүлүштүн 100 жылдыгы 2016-ж. мамлекеттик деңгээлде белгиленгенин жакшы билебиз. Ошол датага байланыштуу өлкөбүздө эл аралык, республикалык илимий практикалык жыйындар өткөрүлүп, илимий монографиялар, макалалар жарыяланды. Аталган иш чара эгемендик доордо өткөндүктөн көпчүлүк изилдөөчүлөр тарабынан, 1916-ж. болгон тарыхый окуяларды методологиядагы негизги принциптерди жана ыкмаларды колдонуу менен, окумуштуулар тарабынан реалдуу жаңы көз караштар жаралгандыгын байкаса болот.

Ошол эле учурда айрым бир изилдөөчүлөр, 1916-ж. көтөрүлүштүн өбөлгө, себептерин, жүрүшүн, орун алган каргашалуу окуяларды изилдөөдө алды – артын карашып, кооптонуп чыныгы болгон окуяны айтуудан, жазуудан тартынып келишет. Ошондуктан, бул Улуу көтөрүлүштүн тарыхын изилдөөчү тарых илиминдеги негизги методологиялык принциптерди: тарыхыйлик (историзм), объективдүүлүк, системдүүлүк, комплекстүүлүк, жана конкреттүүлүк принциптерин колдонуусу зарыл.

Жогорудагы принциптерди колдонуу менен көтөрүлүшкө байланыштуу маселелер: көтөрүлүштүн өбөлгө, себептери, шылтоосу, башталышы, жүрүшү, кыймылдаткыч күчтөрү, негизги очоктору, жетекчи – жол башчылары, мүнөзү, көтөрүлүштүн айоосуз түрдө кандуу басылышы жана Үркүн методологиядагы принциптердин бири болуп эсептелген, себеп – натыйжа чынжыры менен байланыштырып изилденүүсү керек.

Азыркы учурда негизги методологиялык принциптерди колдонуу жолу менен, 1916-ж. көтөрүлүш жөн жерден эле чыкпагандыгын, көтөрүлүштүн көптөгөн өбөлгө, себептери жана шылтоосу болгондугун ачып бере алабыз. Көтөрүлүштүн кыймылдаткыч күчтөрүн аныктоодо мурунку марксисттик көз карашка негизделген таптык көз караштан толугу менен арылуу зарыл.

Көтөрүлүштүн мүнөзүн, тарыхый маанисин аныктоодо объективдүүлүк принцибин колдонуу менен, көтөрүлүш антиимпериячыл, антипадышачыл, антиколониячыл – азаттыка умтулган улуттук – боштондук көтөрүлүшү болгондугуна ынанабыз. Эгерде изилдөөчү

изилдөө иштерин өз логикасы менен, негизги методологиялык принциптерди жана тиешелүү ыкмаларды колдонуу менен ишке ашырса проблеманы толук кандуу чече алат жана объективдүү илимий жыйынтыктарды чыгара алат.

Албетте, элдик кыймылдардын, көтөрүлүштөрдүн тарыхын илимий нукта изилдөө иштеринде атайын тарыхий ыкмалардын чоң роль ойнору талашсыз. Алардын катарында тарыхий- генетикалык ыкма элдик кыймылдардагы, көтөрүлүштөрдөгү орун алган окуялардын, фактылардын келип чыгыш тамырын (генетикасын) табууга таасир этет [8, 184]. Чындыгында, 19-к. экинчи жарымындагы – 20-к. башындагы кыймылдардын, көтөрүлүштөрдүн келип чыгышына, ошол кездеги Россия империясынын оторчулук саясаты түз таасирин тийгизгендигине, алардын тамыры ошол колониялдык саясат менен тыгыз байланышта экендигине ынанарбыз.

Тарыхий – салыштырмалуу ыкманы колдонуу менен изилдөөчү тарыхий паралеллдерди өз ара салыштырып объективдүү чындыкты жарата алат (Ковальченко, 2003, 186-б.) XIX - XX кк. аралыгында Азия жана Африка өлкөлөрүндөгү болгон улуттук-боштондук көтөрүлүштөрдү жана Орто – Азиядагы, ошонун ичинде Кыргызстандагы улуттук – боштондук көтөрүлүштөрүндөгү орун алган тарыхий окуяларды салыштырып анализден өткөрүү зарыл. Чындыгында аталган чөлкөмдөрдөгү кыймылдардын, көтөрүлүштөрдүн өбөлгө, себептери дээрлик окшош, бир типтүү келет.

Тарыхий – типологиялык ыкманы колдонуу менен коомдун өнүгүүсүндөгү жекеликти, өзгөчөлүктү жана жалпылыкты аныктай алабыз. Тарыхий окуяны таанып билүүдө, анын маңызын аныктоодо бул өтө маанилүү (Ковальченко, 2003, 190-192-б.).

Тарыхий – системдүү ыкманы колдонуу менен кыймылдардын, көтөрүлүштөрдүн учурундагы жашоо – турмуштун деңгээлин, өзгөрүшүн, бир сапаттан экинчи бир сапатка өтүшүн аныктай алабыз. Бул ыкманы колдонуу менен окуялардын изилдениши ирээти менен ишке ашат жана тарыхий таанып билүүдө чоң роль ойнойт. Окуялардын тарыхын мезгилдерге бөлөт жана ал мезгилдерде эмне өзгөрдү, алмашылды ж.б. суроолорду тактоодо өз жардамын тийгизет (Ковальченко, 2003, 197-б.).

Тилеке каршы азыркы учурда кээ бир изилдөөчүлөр кыргыз элинин улуттук – боштондук кыймылдарынын, көтөрүлүштөрүнүн тарыхындагы орун алган окуяларды жана фактыларды изилдөөдө формалдуу сын менен чектелип келишет. Тарыхий изилдөөдөгү негизги методологиялык принциптерге жана ыкмаларга ишенбөөчүлүк менен мамиле кылышат. Алар тарыхий окуяларды, тарыхий булактарды жана жаралган концепцияларды терең анализден өткөрө албай келишет. Кээ бир учурларда алар тарабынан тарых илимине эч тиешеси жок материалдар, илимий – популярдуу эмгектер жарыяланып келет. Ошентип алар тарабынан кээ бир тарыхий окуялар бурмаланууда.

Жогорудагы айтылган ойлорду жыйынтыктып жатып, Кыргызстандагы 19-к. экинчи жарымындагы XX - к. башындагы элдик кыймылдардын, көтөрүлүштөрдүн тарыхындагы орун алган проблемаларды изилдөөдө негизги жагдайларды, багыттарды аныктап ,тарых илиминде колдонгон негизги методологиялык принциптерди жана изилдөөдөгү жаңы ыкмаларды колдонуу жолу менен тарых илимдерин анадан ары карай өнүктүрө алабыз.

Колдонулган адабияттар

1. Дыйканова, Ш. (2022). Октябрь төңкөрүшү фергана өрөөнүндө: социалисттик агарардык түзүлүштүн негизделиши. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Тарых*, (1), 31-37. https://doi.org/10.52754/1694867X_2022_1_4
2. Ковальченко И. Д. (2003) Методы исторического исследования. - М.: Наука. - С. 454.
3. Кененсариев Т.(2022) Кокон хандыгы (Кыргызстандын материалдарында).- Б.: Махprint. 141, 171-б.б.
4. Кененсариев Т. (2017) 1916-жыл: Суроосу арбын улуу көтөрүлүш // Үркүн. Кылымдар унуткус кыргын.- Б.: Турар. 260-б
5. Усенбаев К. (1967)1916: героические и трагические страницы. - Б.: Илим. 4-б.
6. Усенбаев К. (1967) Восстание 1916 года в Киргизии. - Фрунзе.: Илим . 7- 10 –б.б.
7. КовальченкоИ.Д.(2003)Методы исторического исследования -М. : Наука. С.184.
8. КовальченкоИ.Д.(2003)Методы исторического исследования -М. :Наука. С.190-192.].